

doi: 10.5281/zenodo.3497040

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ДІТЬМИ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ
СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ**

*Peculiarities of Understanding the Grammatical Meaning
of Word-Combinations by Senior Preschoolers*

Nataliia Kharchenko

DSc (Psychology), Assistant professor

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

kharchenko.nataliia.v@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9958-5226

Abstract

The aim. *To investigate the state of development of operations on understanding the meaning of word-combinations by children of the senior preschool age.*

Research procedure. *In our study was used the method of “Understanding the words-combinations” (Luria, 1998); it was aimed at investigating the state of development in children of the intra-speech operations on semantic syntaxing and choice of language values.*

Results. *It was revealed the multileveled state of development in children of the operations on understanding the meaning of word-combinations, which is conditionally fixed in the form of 4 levels: high, sufficient, medium, low. The reasons for the lack of understanding the meaning of word-combinations in children are: a) the underdevelopment of the operations on separating the links and relations between the objects and phenomena of reality; b) the underdevelopment of operations on correlation and comprehension of the heard word combination with the system of links and relations of the extra-lingual reality, reproduced in a nuclear grammatical construction; c) the underdevelopment of operations on simultaneous analysis and synthesis.*

Key words: *understanding, word-combinations, senior preschool age, operations on semantic syntaxing and choice of language values.*

**Вступ
Introduction**

Словосполучення є номінативною одиницею, одним із важливих засобів лексико-граматичного поєднання слів у мовленні. Вони мають граматичне значення, виражають логічні зв'язки та відношення, що існують між предметами та явищами реальної дійсності, та конкретизують значення слів

(Калмикова, 2003, 2008). Відомо, що граматичне значення дитина засвоює в своєму житті двічі. Вперше, коли ненавмисно, мимовільно співвідносить почуті й вимовлені образи мовних знаків з дійсністю, з її предметами, явищами, зв'язками й відношеннями між ними. Вдруге – у школі, коли розпочинається первинне усвідомлення подібного співвіднесення й виникає необхідне для абстрагування та об'єктивування усвідомлення; сприймання мовного знака (одиниці), виділення граматичного значення як мовного феномену, як мовної дійсності, як метамови (Калмикова, 2017: 104–105). Отже, розуміння дітьми граматичного значення словосполучень є показником розвитку мовленнєвомислення дитини: мовленнєво-мисленнєвих операцій з ненавмисного, мимовільного, неусвідомлюваного співвіднесення цієї одиниці мови з певними зв'язкзв'язками або відношеннями між предметами та явищами реальності дійсності, що засвідчують осмислення його змісту й доконування трансформацій граматичного значення словосполучення в індивідуальний смисл.

Методи й методики дослідження ***Methods and Techniques of the Research***

З метою організації й проведення експериментального дослідження були використані такі методи, як-от: опитування дітей, фіксування їхніх висловлювань на диктофон, бесіди з дітьми; констатувальний експеримент – для здійснення процедури опитування й фіксування якісних характеристик стану розвитку в дітей операцій розуміння граматичного значення словосполучень різних видів; квантифікаційний метод – для кількісного вираження якісних ознак розуміння значення словосполучень дітьми старшого дошкільного віку.

В експерименті була використана методика «Розуміння словосполучень» (Лурия, 1998). Вона була спрямована на дослідження стану розвитку внутрішньо-мовленнєвих операцій семантичного синтаксування й вибору мовних значень. Виявлення рівнів розуміння дітьми граматичного значення словосполучень визначалася за таким найголовнішим *критерієм*, як *осмисленість*. Осмисленість у формулюванні Т.М. Ушакової – це «думка, розумність, ... наявність у суб'єктивній сфері деякого роду переживань, <...> що уловлює «правильність», «нормальність» перебігу подій та буття явищ, або

їх відхилення від цієї норми» (Ушакова, 2004: 66–67). Були визначені рівні осмисленості граматичного значення словосполучень з відповідною якісною характеристикою.

Впровадження методики відбувалося за такою схемою: дітям пропонувалося прослухати подане словосполучення й пояснити, як вони розуміють вираз. Використовувалися словосполучення з різними видами граматичних відношень, а саме: 1) іменні безприйменникові в родовому відмінку, що виражають атрибутивні відношення (приналежності); 2) іменні з прийменником «зі» («із») у родовому відмінку, що виражають відношення виникнення; 3) іменникові з прийменником «з», що виражають відношення виокремлення; 4) іменникові в родовому відмінку, що поєднуються прийменниками «від» для вираження відношення відокремлення; 5) прикметникові безприйменникові, що виражають відношення ознаки; 6) дієслівні з прийменниками «від», «через», що виражають відношення причини; 7) дієслівні безприйменникові в знахідному відмінку, що виражають відношення місця. Всього було запропоновано прослухати 35 виразів (по 5 словосполучень кожного виду).

Відповіді дітей оцінювалися за трибальною шкалою від 0 до 2 балів:

2 бали – дитина правильно тлумачила значення словосполучення («Лист друга» – «Лист від друга»; «Лист від мого друга»; «Ваза зі скла» – «Скляна ваза»).

1 бал – дитина неправильно пояснювала значення словосполучення («Лист друга» – «Це лист друга»; «Гілка бузку» – «Вона росте і її можна зламати»).

0 балів – дитина не вступала в комунікацію з експериментатором і не пояснювала змісту словосполучень.

Максимальна кількість балів за методикою «Розуміння словосполучень» – 70 балів.

Результати **Results**

Було з'ясовано, що в переважній кількості дітей нерозвинені операції розуміння значення словосполучень усіх видів. Ніхто з дошкільників не зміг правильно декодувати запропоновані для тлумачення граматичні форми,

зокрема розшифрувати значення іменникових словосполучень у родовому відмінку з прийменником «від», що виражають відношення відокремлення.

Словосполучення вважалося правильно декодованим, коли дитина розкривала його предметний зміст (тобто фрагмент ситуації, закодований у граматичній формі) у спосіб трансформації його в іншу граматичну форму зі збереженням змісту інформації, що міститься у прослуханому виразі.

Наводимо приклади правильно «розшифрованих» дітьми словосполучень.

1. Іменникові словосполучення, що виражають атрибутивні відношення (приналежності): 1. «Лист друга» – «*Це лист мого друга*», «*Друг написав лист*», «*Лист написав друг*», «*Лист, що його написав друг*».

2. Іменні прийменникові словосполучення в родовому відмінку, що виражають відношення виникнення: 1. «Ваза зі скла» – «*Це ваза, що її зробили із скла*». 2. «Глечик із глини» – «*Глиняний глечик*». 3. «Сік з берези» – «*Березовий сік*».

3. Прикметникові безприйменникові словосполучення, що виражають відношення ознаки: 1. «Березовий гай» – «*Це гай з березами*». 2. «Дерев'яний стіл» – «*Це стіл із дерева*». 3. «Опале листя» – «*Листя впало на землю*», «*Листя опало з дерева*». 4. «Дубовий ліс» – «*Це ліс, де в ньому ростуть дуби*». 5. «Дерев'яний стіл» – «*Це такий стіл, що він зделаний з дерева*». 6. «Квітучий сад» – «*Це сад, і в ньому ростуть квіти*». 7. «Осінній дощ» – «*Це дощ іде осінню*».

4. Дієслівні словосполучення з прийменниками «від», «через», що виражають відношення причини: 1. «Падає від втоми» – «*Втомився*», «*Сильно втомився і того падає*», «*Коли людина втомилася*. 2. «Не прийшов через хворобу» – «*Бо він хворий*», «*Захворів і не прийшов*», «*Захворів і не зміг нікуди іти*», «*Захворів*». 3. «Не прочитав через брак часу» – «*Був зайнятий*». 4. «Радіє від нагороди» – «*Радий, що його нагородили*». 5. «Мокрий від роси» – «*Бо зранку ходив по траві, а на ній була роса і намочив ноги*». 6. «Хвилюється через несподіванку» – «*Не чекав чогось, але це сталося*».

Помилковими вважалися тлумачення, в яких діти розкривали значення словосполучень у такі способи.

1. Повторювали або стимульне словосполучення, або слово, що входить до складу сприйнятої граматичної конструкції. Наприклад: 1. «Лист друга» – «*Це лист друга*», «*Це лист*». 2. «Зірка з неба» – «*Це коли зірка з неба*», «*Зірка*».

2. Декодували значення словосполучень на основі утворення асоціативних синтагматичних зв'язків через:

а) виокремлення ознаки дії денотату. Наприклад: 1. «Промінь сонця» – «Гріє дітей». 2. «Гілка бузку» – «Вона росте і її можна зламати, а тоді посадити», «Розцвітає весною». 3. «Глечик із глини» – «Випалюють». 4. «Кошик із лози» – «Плетуть», «Кошик із лози заплітають». 5. «Сік з берези» – «Збирають весною», «Можна пити», «Виливається». 6. «Зірка з неба» – «Падає», «Падає на землю». 7. «Квіти з півночі» – «Зав'янули». 8. «Ручка від дверей» – «Обламалася». 9. «Листочок від квітки» – «Росте», «Однав», «Упав на землю»;

б) через передбачення намірів, мети. Наприклад: 1. «Ручка від дверей» – «Щоб можна причепити», «Щоб відкривати», «Щоб відкривати і закривати двері». 2. «Листочок від квітки» – «Можна зірвати». 3. «Руль від велосипеда» – «Щоб велосипед міг поїхати», «Щоб можна тоді їхати на велосипеді». 4. «Скоринка від хліба» – «Щоб можна її з'їсти». 5. «Фарфорова тарілка» – «Можна розбити», «Щоб можна було їсти з неї»;

в) через асоціацію з призначенням денотату. Наприклад: 1. «Ваза зі скла» – «Щоб квіти не падали». 2. «Глечик із глини» – «Щоб він був твердий». 3. «Дерев'яний стіл» – «Щоб на ньому читати»;

г) через асоціювання з ознаками якості, кольору, довжини, величини, смаку. Наприклад: 1. «Ваза зі скла» – «Прозрачна». 2. «Гілка бузку» – «Довга». 3. «Зірка з неба» – «Зірки бувають гарячі і холодні». 4. «Лист друга» – «Білий листок». 5. «Промінь сонця» – «Жовтий». 5. «Мед із гречки» – «Липка гречка», «Мед солодкий»;

д) через асоціацію з місцезнаходженням. Наприклад: 1. «Фарфорова тарілка» – «Стоїть у мікроволновці». 2. «Кришка від чайника» – «Кришка зверху»;

е) через здійснення порівняння. Наприклад: 1. «Крило літака» – «Як у пташки». 2. «Зірка з неба» – «Як сонце». 3. «Сік з берези» – «Як вода». 4. «Глечик із глини» – «Глина, як пластілін»;

є) пояснювали значення словосполучень через випадкову асоціацію з іншими поняттями на основі фонетичної подібності. Наприклад: 1. «Квіти з півночі» – «Це квіти, що цвітуть, но тільки половину ночі», «Квіти, що цвітуть вночі», «Квіти ростуть ночью», «Це коли ніч», «Нічні квіти».

2. «Опале листя» – «Листя палять», «Листя на костьор падає і палить», «Бо його запалили», «Це воно згоріло»;

ж) через асоціювання з життєвими ситуаціями (досвідом). Наприклад: 1. «Подарунок від мами» – «Радість дітям», «Вона поцілує нас», «Сюрприз», «Щастя у тебе». 2. «Книжка з бібліотеки» – «Должна бути в бібліотеці без грошей», «Дається на один чи два дня», «Я із мамою брала читати». 3. «Книга товариша» – «Дав мені почитати».

Діагностика стану розвитку в дітей операцій розуміння значення словосполучень діла можливість виявити різнорівневий стан їх (операцій) становлення, який умовно зафіксований у вигляді 4-х рівнів: високий, достатній, середній, низький. Кількісну характеристику стану розвитку операцій розуміння значення словосполучень у дітей відтворено в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1. Рівні розвитку операцій розуміння значення словосполучень у дітей старшого дошкільного віку

Кіл-сть дітей	Високий	Достатній	Середній	Низький
%	–	9,5	33,9	56,6
n=378	–	36	128	214

До високого рівня розвитку операцій розуміння значення словосполучень (60–70 балів) не було віднесено жодної дитини. Передбачалося що в дітей цього рівня будуть повною мірою розвинені операції вибору мовних значень і семантичного синтаксування; вони будуть спроможні осмислювати предметний зміст граматичних конструкцій (тобто фрагмент об'єктивної дійсності, зашифрований у сприйнятій граматичній структурі).

До достатнього рівня розвитку (49–59 балів) було віднесено 9,5% (n=36) дітей, у яких частково розвинені операції вибору мовних значень і семантичного синтаксування; вони здатні розшифрувати предметний зміст словосполучень різних видів, проте мають труднощі в декодуванні значення іменникових словосполучень, що виражають відношення відокремлення.

До середнього рівня розвитку (28–48 балів) було віднесено 33,9% (n=128) дітей, у яких мінімально розвинені операції розуміння значення словосполучень; вони розшифровують предметний зміст тільки окремих видів словосполучень (переважно іменникових у родовому відмінку, що виражають

відношення виникнення та прикметникових безприйменникових, що виражають відношення ознаки); інші види словосполучень діти декодують помилковими способами (через утворення різноманітних асоціативних зв'язків).

До *низького рівня розвитку* (0–27 балів) було віднесено 56,6% (n=214) дітей, у яких нерозвинені операції розуміння значення словосполучень; вони не можуть розшифрувати предметний зміст сприйнятих конструкцій. Намагаючись декодувати значення словосполучення, діти як правило або повторюють стимульне словосполучення повністю, або слово із словосполучення, або тлумачать його значення через утворення різноманітних зв'язків. До цього рівня було віднесено також дітей, які не вступали в комунікацію з експериментатором.

Висновки **Conclusions**

Проведений експеримент дав можливість встановити, що операції розуміння граматичного значення словосполучень у дітей старшого дошкільного віку потребують подальшого розвитку.

Причини несформованості в дітей операцій розуміння значення словосполучень вбачаємо в тому, що в дітей нерозвинені операції, по-перше, виокремлення зв'язків і відношень між предметами та явищами реальної дійсності; по-друге, співвіднесення й осмислення прослуханого словосполучення з системою зв'язків та відношень позамовної (реальної) дійсності, відтвореної в ядерній граматичній конструкції; по-третє, симультанного аналізу й синтезу.

Література **References**

Лурия, А.Р. (1998). *Язык и сознание*. Е.Д. Хомская (Ред.). Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс».
Ушакова, Т.Н. (2004). *Речь: истоки и принципы развития*. Москва: ПЕРСЭ.